

**ВЗАЄМНЕ ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТА МИРОНА
КОРДУБИ / УПОРЯДН., АВТ. ВСТУП. РОЗД. І НАУК. КОМЕНТ.
О. А. КУПЧИНСЬКИЙ. – ЛЬВІВ: НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У
ЛЬВОВІ, 2016. – 424 С. – 100 ПР. –
(УКРАЇНОЗНАВЧА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА НТШ; ЧИСЛО 43)**

З особливими відчуттями й трепетом вітаємо та хочемо представити надзвичайно важливе, розлоге та актуальне видання епістоляріїв двох видатних діячів української історичної науки кінця XIX – першої половини XX ст. – Михайла Грушевського та Мирона Кордуби. Упорядником, автором вступних розділів і наукового коментаря праці є відомий в Україні вчений, доктор історичних наук, педагог, археограф – Олег Купчинський. Приємно констатувати, що грушевськознавство і кордубознавство, як наукові дисципліни, збагачено ще однією поважною джерелознавчою працею, яка присвячена 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського та 140-річчю від дня народження Мирона Кордуби.

Рецензоване видання є новою сторінкою у пізнанні життя і діяльності М. Грушевського та М. Кордуби передусім як істориків, а також як громадсько-політичних та культурних діячів. Водночас воно є важливою складовою запланованого в другій половині 90-х років XX ст. проекту видання “повної епістолярної спадщини патріарха інтелектуальної України Михайла Грушевського”. Проект був започаткований з ініціативи Українського історичного

товариства у США та Інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України у співпраці з НТШ та Інститутом історії України НАН України. У процесі підготовки видань, охоплених проектом, особливий акцент робився на кореспонденцію М. Грушевського з його учнями й послідовниками (с. 82). Листування з М. Кордубою, з “одним із найздібніших учнів [...] і видатним українським істориком” безумовно займає одне з важливих місць серед цих публікацій. Свого часу це підкреслював фундатор проекту Л. Винар.

Відзначимо, що листи М. Грушевського до М. Кордуби, за поодиноким винятком, друкуються вперше, М. Кордуби – були оприлюднені раніше (Листи Мирона Кордуби до Михайла Грушевського і Федора Вовка / Упоряд. В. Наулко, В. Старков. – Запоріжжя, 2005. – С. 4–75), однак разом, ніколи не друкувались.

Безумовно, що зміст й тематика листів М. Грушевського та М. Кордуби пов’язані сьогодні з маловідомими або й не відомими чи забутими фактами про наукові, суспільно-громадські, освітньо-культурні, ідеологічні та політичні відносини, ситуаціям в Україні загалом, а у їх контексті між репрезентантами науки та оточенням (у тому числі закордонними дослідниками) другої половини 90-х рр. XIX – початку 30-х рр. XX ст. Відтак, листи є важливим джерелом для поглибленого вивчення новітньої історії України загалом та детального дослідження життя і діяльності двох видатних істориків – М. Грушевського та М. Кордуби, зокрема, їх взаємин і співпраці, ролі у національній науці й суспільних відносинах. Опубліковане листування водночас творить основу для уточнень і доповнень багатьох різних за змістом історичних фактів того часу, сприятиме об’єктивному показу взаємин між багатьма відомими особами, насамперед біографічних даних із життя названих істориків. Публікація епістолярію є також підставою для осмислення часу, в якому створювались

листи, епохи, в якій жили і працювали вчені. На основі листування можемо досліджувати також різні явища, маловідомі події, людей того часу, а це повертає історика до часто забутої частини інтелектуальної спадщини минулого. На перешкоді до її пізнання, як відомо, стояла тривала засекреченість документальних матеріалів М. Грушевського та його учнів. Заповнення, завдяки появі цього видання, таких прогалів в інформації про М. Грушевського та М. Кордубу є важливим причинком до вивчення низки дрібних або забутих історичних, суспільно-політичних і культурних процесів України.

Як зазначає автор видання, загальна ідея підготовки праці ґрунтувалася на методологічних і дослідницьких засадах грушевськознавства як національного феномену, а також на основних статутних постулатах діяльності НТШ після 1989 р.: поступово заповнювати прогалини у заідеологізованому, а деколи і задогматизованому досі науковому просторі України. Безпосередньою метою було оприлюднення усіх текстів відомих сьогодні епістоляріїв та по змозі їх коментування на основі того, що відомо сьогодні про авторів і їх листування у контексті творчих контактів та зв'язків. Йдеться насамперед про зміст епістоляріїв, їх будову, історію створення та систематичний обмін ними (с. 6).

Загалом пропоноване видання представляє у хронологічній й логічній послідовності листи М. Грушевського та М. Кордуби настільки, наскільки вможливилося це сучасний стан виявлення епістолярної спадщини та знання про контакти істориків. Праця також засновується на загальних видавничих засадах публікації епістоляріїв і продовжує видавничу серію “Епістолярні джерела грушевськознавства” (с. 6).

Погоджуємось з автором, що у сучасній українській історіографії, попри очевидні зрушення у дослідженні наукового доробку М. Грушевського та М. Кордуби (їхні праці всезагально аналізуються і нині частково перевидаються), епістолярна спадщина, однак, залишалась у багатьох випадках у тіні. Перші кроки у цьому питанні, як відомо, зробила українська закордонна наука, коли з 1966 р. редакція журналу “Український історик” публікувала листи М. Грушевського та інших гуманітаріїв, пов'язаних з діяльністю вченого. Після проголошення незалежності України, грушевськознавство як наукова дисципліна, репрезентоване низкою наукових праць і окремо томами листування у серії “Епістолярні джерела грушевськознавства”, а видання творів М. Грушевського сягає 17 томів (на 2015 р.) і триває далі (с. 7). У цьому зв'язку опубліковане листування безумовно зайняло належне місце.

Рецензоване видання складається зі Вступних уваг і трьох розділів.

У першому розділі автор пропонує аналітичний матеріал, зокрема, аналізує епістолярні пам'ятки як історичне джерело (с. 11–13); листування М. Грушевського і його учнів, послідовників та інших кореспондентів, де подає статистику і хронологію епістоляріїв і їх видання на 2015 р. (с. 14–50); взаємне листування М. Грушевського та М. Кордуби також зі статистикою і хронологією, аналізом структури листів, мови, паперу та інформацією про місцезнаходження епістолярію та стану збереження (с. 51–65); далі О. Купчинський коротко розглядає зміст і основну проблематику листування вчителя і учня (с. 66–81); основні засади упорядкування та археографію листів М. Грушевського і М. Кордуби (с. 82–90). Такий зміст першого розділу засвідчує наскільки ретельно, педантично і скрупульозно підійшов укладач до публікації епістолярію.

У другому розділі пропонуються безпосередньо тексти листів М. Грушевського і М. Кордуби та коментар до змісту та окремих вербальних форм листування (с. 91–352).

Третій розділ містить науково-довідковий апарат: список публікованих листів за датами: а) М. Грушевського, б) М. Кордуби; словник рідковживаних слів;

список ілюстрацій за різні роки; іменний та географічний покажчики (с. 353–422).

Листи М. Грушевського та М. Кордуби розміщені у виданні у порядку: “лист-відповідь”, за винятком окремих років (1903–1909) та зі збереженням оригінальної будови листів (с. 83).

Опублікований епістолярій М. Грушевського і М. Кордуби становить 200 одиниць, з яких 110 належать перу М. Грушевського й адресовані М. Кордубі, та 90, писані М. Кордубою М. Грушевському. Це безумовно значна кількість листів, навіть у порівнянні з таким активним листуванням між М. Грушевським і І. Джиджорою, В. та Д. Дорошенками, В. Леонтовичем, О. Маковесем, М. Павликом, О. Грушевським та ін. (с. 54–55).

Переважна частина епістоляріїв взаємного листування припадає на 1895–1912 рр., менша – на міжвоєнний період, зокрема на 1920-і рр.

Листи М. Грушевського та М. Кордуби багато інформативні. Характерною їх особливістю є різноманітна за змістом й насиченістю фактами інформація. Вона стосується великої кількості питань, що пов’язані з життям та щоденною діяльністю М. Грушевського і М. Кордуби. Втім окремо виділяються наукові й науково-організаційні питання, видавничі справи, пов’язані з НТШ, справи освіти і навчання українців у Віденському університеті, українських товариств за кордоном і наукових інституцій в Україні у 20-х роках ХХ ст. (с. 68).

Листування висвітлює, поряд з науковими та особистими питаннями, також громадсько-культурологічні контакти М. Кордуби з багатьма українськими дослідниками, а саме з В. Гнатюком, С. Дністрянським, О. Калужняцьким, З. Кузелею, О. Маковесем, О. Роздольським, С. Томашівським, М. Чубинським, В. Щуратом та ін. (с. 77).

До детальнішого аналізу змісту видання не будемо вдаватися, залишивши місце і простір для читача.

Безумовно, що праця є вагомим внеском у вивчення життя і творчої діяльності М. Грушевського і М. Кордуби, засвідчує їх тісні взаємини і наукову співпрацю та ілюструє інтелектуальну сферу діяльності української інтелігенції кінця ХІХ – початку 30-років ХХ ст.

Культурний розквіт будь-якої країни завжди супроводжується епістоляріями. Тоді, як правило, “великі і малі люди” залишають по собі розлоге листування. І навпаки, зменшення приватного листування, що характерне для тоталітарних країн, – ознака культурного занепаду країни (с. 13). Епістолярій діячів науки, культури, освіти, а також політиків через друковану літературу стає загальним надбанням суспільства. Однозначно, що “епістолярний діалог” двох істориків, який вівся між ними упродовж тривалого часу та викладений на сторінках їх листів – унікальне явище в історії національної науки і культури. 200 опублікованих листів – це різнобарвний, об’ємний букет пам’яті про двох видатних істориків України, їх творчі взаємини та співпрацю упродовж 35 років. Як зазначав свого часу О. Герцен: “листи – більше ніж спогади: на них запеклася кров подій, це саме минуле, яким воно було, затримане і нетлінне”.

Ірина Федорів

(Україна),

Микола Алексісвець

(Україна)